

Peryferyjna obecność
Problem recepcji literatury staroserbskiej
w Polsce*

Peripheral Presence
A Problem of Reception of the Old Serbian Literature
in Poland

Izabela Lis-Wielgosz

<https://orcid.org/0000-0001-8612-1118>

ADAM MICKIEWICZ UNIVERSITY IN POZNAŃ
liswielg@amu.edu.pl

Data zgłoszenia: 25.03.2019 r. | Data akceptacji: 10.02.2020 r.

ABSTRACT | In the article, a problem of translation of the old Serbian literary texts into Polish is discussed together with the basic mechanisms of the reception process of creativity revealed by the Orthodox Slavs from the Balkan region, that is, in other words, the works arisen in the circle of the *Slaviae Orthodoxae* and their presence in the Polish culture's space which belonged to the circle of the *Slaviae Latinae*. The considerations regard the essence and function of translation, presence and absence of translated literature — its initial version in the target space, and their foundation is located in the

* Publikacja powstała w związku z realizacją projektu pt. „Recepcja piśmiennictwa oraz literatury ludowej kręgu *Slaviae Orthodoxae* w Polsce — historia i bibliografia twórczości przekładowej”, realizowanego w Centrum Ceraneum Uniwersytetu Łódzkiego. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/05/E/HS2/03827.

collections of translations existing in the Polish reading circuit. The issue of the presence or position of the old South Slavonic literatures, namely, the old Serbian texts in their Polish translation, is featured in several possible perspectives. The problem is exposed in the aspect of these texts' peripheral character and literary genetics.

KEYWORDS | problem of translation, reception process, Polish translation, Orthodox Slavs, old Serbian literature, circle of the *Slaviae Orthodoxae*, circle of the *Slaviae Latinae*, peripheral character, literary genetics

Intencjonalnie nie omawiając nazbyt szeroko zjawiska peryferyjności, będącego wszak właściwością każdego przekładu literackiego w odniesieniu do kultury zarówno wyjściowej (źródłowej), jak i docelowej, należy co najwyżej przypomnieć jego elementarną definicję, która w rozważaniach o recepcji literatury starserbkiej w Polsce może posłużyć jako punkt wyjścia i swoisty horyzont egzemplifikacyjny. Wedle słownikowego przepisu peryferyjność oznacza oddalenie, drugorzędność, marginalność, subalternację, wtórność itp., stąd też, najogólniej rzecz ujmując, jej istotę wyznacza relacja wobec tego, co nazwać można środkiem, rdzeniem czy źródłem, tym, co silne i dominujące. Jej substancję zatem określa przynależność wyrażana poprzez odniesienie do centrum, posiadające zastosowanie w wielorakich i nierzadko oddalonych od siebie dyskursach. Jako taka może być peryferyjność ujawniana nade wszystko w przestrzeniach symbolicznych, rozumianych przez Pierre'a Bourdieu jako pewne umowne „pola” interakcyjne, w których toczy się walka o pozycję mającą wpływ na projektowanie obrazu rzeczywistości politycznej, ekonomicznej, społecznej czy kulturowej¹. W kontekście peryferyjności przekładu ów potencjał kreowania zdaje się kluczowy, wszak rzecz o takim czy innym miejscu, stopniu obecności i nieobecności literatury i kultury wyjściowej (źródłowej) w kręgu literatury i kultury docelowej; rzecz tu także o wymiarze poznawczym, komunikacyjnym, dialogicznym. Mowa tu również o swoistej konkurencji literatur tłumaczonych, stymulowanej przez nadany im status tzw. literatur centralnych — światowych czy wielkich oraz tzw. literatur pół- i peryferyjnych — małych czy marginalnych. Oczywiście jest potwierdzenie tezy o monopolu tych pierwszych, o czym pisał między innymi Marko Juvan, eksponując kwestię dominującego kierunku i zakresu dokonywanych przekładów świadczących o „asymetrii siły oddziaływania w obrębie literatury światowej”, zaznaczając przy tym:

1 P. Bourdieu, L.J.D. Wacquant, 2001: *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*. A. Siwiz, przeł. Warszawa, Oficyna Naukowa, s. 78; zob. też np. R.T. Ciesielski, 2003: *Pierre'a Bourdieu rzeczywistość pól*. „Filo-Sofija”, nr 1 (3), s. 137—143; T. Zarycki, 2007: *Interdyscyplinarny model stosunków centro-peryferyjnych. Propozycje teoretyczne*. „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 1 (27), s. 5—26.

choć więc tłumaczenia są *idealnymi* drzwiami i oknami na świat (pierwsze dla pisarzy, drugie dla czytelników), funkcjonując jako narzędzia dialogu międzykulturowego oraz medium w internacjonalizacji dyskursu estetycznego, to z drugiej jednak strony są *realnie* podporządkowane asymetriom między światowymi systemami politycznymi, ekonomicznymi, językowymi i literackimi².

Warto wspomnieć, że o tej specyficznej sytuacji wyznaczonej przez rywalizację czy wyłączość, model funkcjonowania literatur centralnych (tzw. wielkich narodów, silnych literatur) i peryferyjnych (tzw. małych narodów, słabych literatur), traktuje także powszechnie znana polisystemowa teoria Itamara Evena-Zohara, zrodzona właśnie z rozważań nad przekładem, a mówiąca o skomplikowanych i zmiennych uwarunkowaniach egzystowania literatur tłumaczonych³.

Opinie na temat niesymetrycznej egzystencji literatur tłumaczonych czy też dominującej pozycji tzw. wielkich/światowych literatur i peryferyjnej obecności tzw. małych literatur w przestrzeni symbolicznej — umownym polu kultury docelowej, pojawiają się od dawna. Początkowo wyrastały one na gruncie refleksji o charakterze komparatystycznym, a z czasem przyczyniły się do waloryzacji i rozwoju samej translatoryki. W tym zakresie istotne jest choćby stanowisko słoweńskiego badacza literatury Antona Ocvirka, który jako jeden z pierwszych dowartościował przekład, pośrednio także eksponując problem czy wyrażając postulat tłumaczenia twórczości tzw. mniejszych narodów, literatur określanych mianem mniej znanych, marginalnych czy peryferyjnych. Pisał on, że

najsukuteczniejszym i najwyrazistszym środkiem pośredniczącym w szerzeniu i wymianie wytworów sztuki pomiędzy narodami jest przekład. Jedynie wąski krąg ludzi wykształconych włada trzema bądź czterema europejskimi językami — znajdują się również tacy, którzy poza rozkoszowaniem się dziełami oryginalnymi w języku francuskim, włoskim, hiszpańskim, niemieckim czy angielskim chcieliby również zakosztować dzieł norweskich, rosyjskich, polskich, a nawet czeskich czy węgierskich. Przekład więc wydaje się nieuniknioną koniecznością — umożliwia bowiem włączenie się wartości obcych w organizm danego narodu; to również dzięki niemu szersza publiczność ma okazję zapoznać się z europejską twórczością literacką, której, bez istnienia przekładu, nie miałyby szanse poznać. Dlatego też w literaturze porównawczej zagadnienie przekładu stanowi wyjątkowo ważny rozdział: nie tylko bowiem wyjaśnia aspekt kontaktów

2 M. Juvan, 2014: *Literatura światowa a przekład*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 5, cz. 1, s. 39—40.

3 Zob. np. I. Even-Zohar, 2009: *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*. M. Heydel, przeł. W: M. Heydel, P. Bukowski, red.: *Współczesne teorie przekładu*. *Antologia*. Kraków, Znak, s. 197—203.

międzykulturowych, ale również stanowi konkretny punkt wyjścia naukowo pojętej analizy wpływów⁴.

Dzisiaj wartość przekładu jest oczywista, a on sam sytuowany jest w kontekście nie tylko komparatystycznym, lecz przede wszystkim w aspekcie komunikacyjnym, dialogicznym, interkulturowym itp. Jednak wciąż aktualny zdaje się problem dominujących i marginalnych czy peryferyjnych literatur tłumaczonych, w refleksji wielu badaczy nadal ważka i zauważalna pozostaje kwestia interferencji w tzw. przestrzeni symbolicznej, nazwanej przez P. Bourdieu umownie „polem”, tu zaś mianowanej polem kultury docelowej.

Zdaniem Bożeny Tokarz, w polskim obiegu czytelnicznym dominują przekłady z tzw. wielkich literatur europejskich (francuskiej, włoskiej, niemieckiej, rosyjskiej), w ostatnich latach zaś głównie anglojęzycznych, co jest spowodowane określonymi trendami, preferencjami rynkowymi, a nierzadko też specyficznym pojętym interesem społeczno-kulturowym. Problemem jest wielka dysproporcja w obszarze tłumaczenia, dotycząca tekstów z literatur innych niż wymienione, odnosząca się częściowo do zachodniosłowiańskich, a w największej mierze do południowosłowiańskich realizacji literackich. W opinii badaczki, przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać w wielu zjawiskach historycznych, politycznych, a także społecznych, zwłaszcza w czynnikach unifikacyjnych i stereotypach, jakie zakorzeniły się w światopoglądach, stanowiskach, postawach samych Słowian. Definitywnie więc stwierdza ona, że: „Polacy mają wyjątkowo mało przekładów z literatur słowiańskich, szczególnie w porównaniu z obecnością literatury polskiej w innych kulturach słowiańskich. W konsekwencji słabo znamy inne literatury, a tym samym kultury słowiańskie, błędnie sądząc, że są one podobne do polskiej”⁵. Kategoria podobieństwa wydaje się tu kardynalna, wskazuje bowiem zarówno na tendencje wspólnotowe, jak i predylekcje fałszywie ujednociające, przede wszystkim zaś redukcjonistyczne i wykluczające elementy czy komponenty, które przez grupę odbiorczą nie są uważane za rodzime, własne, a traktowane są jako obce, gdyż zwyczajnie nieznanne, a przecież — jak trafnie konstatuje wspomniana badaczka — każda kultura jest zdolna pomieścić fragmenty innych kultur i „nie szkodzą one tożsamości, przeciwnie, wzbogacają ją, spowinowacają wzajemnie”⁶. W tym zakresie nieoceniona jest funkcja

4 Cyt. za: M. Juvan, 2014: *Literatura światowa a przekład...*, s. 37; zob. A. Ocvirk, [online]: *Teorija primerjalne literarne zgodovine (1936)*. Dostępne w Internecie: <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/ezmono:tplz/VIEW/> [dostęp: 22.09.2017].

5 B. Tokarz, 2010: *Spotkania. Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 19.

6 Ibidem, s. 8.

i misja przekładu rozumianego jako swoiste „zdarzenie hermeneutyczne”⁷, akt jednoczesnej negocjacji i komunikacji literackiej, kulturowej, społecznej; a przez to czynnika spajającego, wyznaczającego przestrzeń spotkania i dialogu dwóch kultur, bliskich sobie lub całkowicie od siebie odmiennych modeli i paradygmatów.

Problem recepcji w Polsce dawnego piśmiennictwa kręgu *Slaviae Orthodoxae* jest zjawiskiem złożonym, wymagającym rozważań w wielu zróżnicowanych aspektach, dotyczącym ważkich kwestii natury kulturowej i religijnej, a nierzadko też dziejowej, politycznej i społecznej. W tym przypadku historia odbioru twórczości literackiej Słowian prawosławnych jest ściśle powiązana ze specyfiką tzw. przestrzeni wyjściowej i docelowej, nade wszystko opatrzona wyraźnie tożsamościową i przynależnościową sygnaturą. W tym zakresie za decydującą uznać należy postulowaną, deklarowaną czy wręcz manifestowaną orientację polskiej kultury i wspólnoty, identyfikację i afiliację określającą jej trwałe, usankcjonowane miejsce w obszarze *Slaviae Latinae*. Efektem tej swoiście uwarunkowanej nie-podatności czy wręcz o(d)porności na przyjęcie literatury cerkiewnosłowiańskiej była i jest widoczna asymetria w kierunkach eksploracji i realizacji translatorskich, zauważalna niemalże stała predylekcja ku łacińskiemu dziedzictwu, preferencja czy zapotrzebowanie raczej na tłumaczenia literatur zachodnioeuropejskich (w tym też w jakiejś tylko mierze starszych literatur zachodniosłowiańskich)⁸. Niewątpliwie konsekwencją tego był i jest utrzymujący się relatywnie niski poziom świadomości polskiego odbiorcy, skromna wiedza na temat dziejów, tradycji poszczególnych narodów i kultur słowiańskich (wschodnio- i południowosłowiańskich), co w oczywisty sposób przekłada się na mniejsze czy wręcz minimalne zainteresowanie, rzeczystwą zdolność roz-poznania, z-rozumienia, u-znania, u-podobania omawianej spuścizny literackiej kręgu *Slaviae Orthodoxae*. Z pewnością tak stanowczo wyrażona teza na pozór może wydać się nazbyt upraszczająca, jednak całościowa eksploracja zagadnienia czyni ją w jakiejś części uprawnioną oceną, odsłania bowiem faktyczną sytuację tłumaczonej literatury cerkiewnosłowiańskiej w polskiej przestrzeni kulturowo-społecznej. Nie pozostawia bowiem złudzeń

7 J. Kozak, 2009: *Przekład literacki jako metafora. Między „logos” a „lexis”*. Warszawa, PWN, s. 9.

8 Świadomie została tu zasygnalizowana miara obecności tłumaczonych starszych literatur zachodniosłowiańskich, wśród których równie widoczna jest pewna dysproporcja. Potwierdza to choćby casus literatury starochorwackiej, która wszak wolna od konotacji identyfikacyjnej, przynależąca do tego samego — łacińskiego — kręgu, powinna była doczekać się silniejszej reprezentacji, tymczasem dzieli ona los pozostałych średniowiecznych literatur południowosłowiańskich, jawiąc się jako daleka, niezrozumiała, egzotyczna.

fakt istnienia jej dość skromnego repertuaru w języku polskim, postrzegania reprezentujących ją dzieł w kategoriach obcości, odmienności, egzotyki, kojarzenia ich z regionem odległym i niezwiązanym dostatecznie blisko z macierzystą (rodzimą) tradycją. Ów marginalny stan obecności zdumiewa zwłaszcza w świetle dawniej i obecnie wciąż głoszonej, poświadczanej idei wspólnotowości, eksponowanej postawy otwartości i dialogu z innymi, w tym przypadku niejako pokrewnymi czy bliskimi sobie literaturami i kulturami słowiańskimi. Taka a nie inna rzeczywistość zastanawia, zważywszy choćby na stosunkowo długie dzieje recepcji twórczości narodów południowosłowiańskich, sięgające już okresu staropolskiego, a zintensyfikowane w XIX stuleciu, kiedy to nastąpił prawdziwy rozkwit zainteresowania Słowiańszczyzną i jej dziedzictwem, co zaowocowało rozwojem badań filologicznych, źródłowych i edytorskich, które z kolei przyniosły pożytki na niwie tłumaczenia i popularyzacji nie tylko twórczości ludowej, ale też wielu cennych zabytków staro(cerkiewno)słowiańskich. Jednakże odnotować należy istniejącą już wówczas wyraźną dysproporcję w sferze wyborów tłumaczy, wydawców i odbiorców, przyznać bowiem trzeba, że spośród dawnych słowiańskich dzieł literackich popularnością cieszyły się przede wszystkim te pochodzące z terenów staroruskich, natomiast znacznie rzadziej uwagę przyciągały utwory starobułgarskie czy właśnie staroserbskie.

Nie bez fraszki godzi się nadto stwierdzić, że w polskim obiegu czytelnym nadal nader skromny wydaje się korpus przekładów dawnych tekstów południowosłowiańskich, jako incydentalne można też odnotować badania nad zagadnieniem recepcji literatury cerkiewnosłowiańskiej tego właśnie obszaru. Wprawdzie dzięki polskiemu środowisku slawistycznemu (w tym paleoslawistycznemu) inicjującemu i realizującemu kolejne projekty sytuacja w pewnym stopniu uległa dobrej zmianie, wciąż jednak nie jest ona zadowolająca. Problem ten mocniej wyeksponował już Edward Balcerzan, ujawniając dojmującą nieobecność opracowań z zakresu historii literatury tłumaczonej w Polsce, sygnalizując też brak szerszej refleksji na ten temat. Po jakimś czasie kwestię tę przypomniawszy między innymi Bożena Tokarz, która w kontekście literatur południowosłowiańskich postulowała potrzebę zniesienia owego niedomiaru, kreśląc uzasadnioną wizję wynikających z tego pożytków⁹. W rozmaity sposób badacze wciąż próbują wypełnić tę lukę, a na tym polu dostrzegalna jest wieloletnia aktywność wspomnianej grupy paleoslawistów, którzy nieustannie podejmują wysiłek tłumaczenia i opisanie reprezentatywnych dzieł cerkiewnosłowiańskich (staroruskich, starobułgarskich, staroserbskich). Znakomitym przykładem może tu być chociażby inicjatywa urzeczywistniana w postaci serii

9 Zob. E. Balcerzan, 1982: *Kręgi wtajemniczenia. Czytelnik. Badacz. Tłumacz. Pisarz*. Kraków, Wydawnictwo Literackie, s. 239—255; B. Tokarz, 2010: *Spotkania...*, s. 125.

wydawniczej pt. Biblioteka Duchowości Europejskiej. W jej ramach ukazują się zbiory dawnych dzieł w przekładzie na język polski. Dotąd opublikowanych zostało aż pięć tematycznych antologii głównie cerkiewnosłowiańskich, ale także łacińskich utworów. Są to kolekcje takie, jak: *Kult świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej* (wyb. i oprac. A. Dejnowicz, Gniezno 2004); *Święty Benedykt w tradycji chrześcijaństwa Zachodu i Wschodu* (wyb. i oprac. A.W. Mikołajczak, A. Naumow, Gniezno 2006); *Franciszek Skoryna z Połocka. Życie i pisma* (wyb. i oprac. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, Gniezno 2007); *Uczniowie Apostołów Słowian. Siedmiu świętych mężów* (oprac. M. Skowronek, G. Minczew, Kraków 2010); *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody — patroni Wschodu i Zachodu*, cz. I: *Apostołowie Słowian w dawnej Europie*, cz. II: *Apostołowie Słowian w nowożytnej Europie* (oprac. zesp. pod red. A. Naumowa, Kraków 2013). Myślą przewodnią tego długotrwałego przedsięwzięcia była popularyzacja dawnego, przede wszystkim słowiańskiego piśmiennictwa, które w polskim obiegu kulturowo-społecznym było słabo obecne, zmarginalizowane i zredukowane do zaledwie nielicznych realizacji literackich, natomiast w świadomości odbiorcy niemalże nie istniało.

Podobny zamysł leży u podstaw kolejnego zespołowego projektu paleoslawistycznego dotyczącego *Recepcji piśmiennictwa oraz literatury ludowej kręgu Slavia Orthodoxa w Polsce — historii i bibliografii twórczości przekładowej*. Celem tej inicjatywy naukowo-badawczej był systematyczny opis dziejów recepcji literatury cerkiewnosłowiańskiej i ludowej na podstawie istniejących przekładów w języku polskim. Intencją było stworzenie swego rodzaju kompendium, ułożenie komentowanego bibliograficznego katalogu ilustrującego historię tłumaczonej w Polsce prawosławnej literatury słowiańskiej, w tym przypadku składających się na nią kilku literatur: starobułgarskiej, staroserbskiej, staroruskiej, a także twórczości ludowej Słowian południowych i wschodnich. Warto wspomnieć, że załączek projektu stanowiły uprzednio rozpoczęte badania polskiego środowiska paleoslawistycznego, refleksje wyrażone w wielu wcześniejszych publikacjach, w których ogłoszone zostały wyniki cząstkowych eksploracji w tym zakresie¹⁰.

10 Zob. A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, 2009: *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (cz. 1); Aneks do bibliografii powojennych przekładów starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (do roku 2007)*. W: M. Kuczyńska, W. Stępniań-Minczewska, J. Stradomski, red.: „Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne”, t. 4. Kraków, Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 247—255, 256—273; A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, 2010: *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (cz. 2); Aneks do bibliografii przekładów starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Rossica”, 3, s. 175—188, 189—193; A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, 2011: *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (cz. 3); Aneks do bibliografii*

Zasadniczym efektem prowadzonych prac badawczych jest więc dokumentacja i omówienie szerokiego kontekstu i nurtu dziejów recepcji literatury cerkiewnosłowiańskiej oraz twórczości ludowej Słowian prawosławnych, historii tłumaczonych tekstów na język polski. Warto podkreślić, że dane zgromadzone podczas badań nie tylko w pewien sposób zredukowały niedostatek w obszarze refleksji na temat recepcji twórczości Słowian południowych w Polsce, ale także odśłoniły wiele wciąż nierozwiązanych, aktualnych problemów, pośród których jednym z ważniejszych wydaje się asymetria — dominacja i/lub marginalizacja — tłumaczonych literatur, związana z tym kwestia wyborów, preferencji, zapotrzebowania czy też gotowości przyjęcia.

W kontekście przekładów staroserbskich dzieł na język polski, biorąc pod uwagę kryterium ich peryferyjnej obecności, interesujące są przede wszystkim prezentacje o charakterze antologicznym. Należy tu podkreślić rangę antologii w procesie promocji poprzez translację każdej literatury wyjściowej (źródłowej), jej taką czy inną siłę oddziaływania, wpływ na istnienie lub nieistnienie w obiegu czytelnictwa i świadomości odbiorców kultury docelowej. Antologia *notabene* od starożytności pełniła funkcję poznawczą, kodyfikacyjną i dydaktyczno-popularyzatorską, w czasach nowożytnych odgrywała donio-

przekładów starej literatury kręgu „*Slavia Orthodoxa*” na język polski (ks. protojerej Stanisław Strach, *przekłady w rubryce Język naszej liturgii*, „Przegląd Prawosławny”, 1996—2010). „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LVI, s. 67—90; A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, 2011: *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (cz. 4); Aneks do bibliografii przekładów starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski*. W: A.N. Naumow, S. Temčinas, red.: „Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne”, t. 6 (*Piśmiennictwo cerkiewnosłowiańskie i sztuka cerkiewna w kulturze Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony Polskiej*). Kraków, Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 309—314, 315—325; J. Stradomski, 2011: *O obecności i recepcji tekstów średniowiecznej literatury Słowian południowych w dawnej Rzeczypospolitej (uwagi o tekstach Jana Egzarchy Bułgarskiego w rękopisach cerkiewnych w Polsce)*. W: A.N. Naumow, S. Temčinas, red.: „Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne”, t. 6..., s. 137—161; A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, 2012: *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (cz. 5); Aneks do bibliografii przekładów starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski*. „Roczniki Humanistyczne”, seria: Słowianoznawstwo, z. 7, t. 60. Zagadnieniem przekładu tekstów cerkiewnosłowiańskich na język polski zajmował się już wcześniej chociażby A. Naumow; zob. artykuły: A. Naumow, 1974: *Przekład z języka cerkiewnosłowiańskiego wobec problemów warstwy pośredniczącej i segmentacji tekstu*. W: J. Bałuch, red.: *Z teorii i historii przekładu artystycznego*. Kraków, Uniwersytet Jagielloński, s. 85—93; A. Naumow, 1992: *O przekładaniu starych tekstów cerkiewnych na język polski*. „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Slawistyka”, t. 6, s. 195—201; A. Naumow, 1995: *Czy język jest konfesyjny? Uwagi przy przekładaniu Franciszka Skoryny*. „Roczniki Humanistyczne”, t. 43, z. 7, s. 33—41; A. Naumow, 1996: *Trudna sztuka przekładania*. „Orthodoxia — Przegląd Prawosławny”, 3 (129), s. 15—17.

słą rolę także w porządkowaniu spuścizny, modelowaniu kanonu literackiego, natomiast w translatoryce zyskała dodatkową misję, prócz re-prezentacyjnej, eks-pozycyjnej, także dialogiczną, interkulturową. W przypadku literatury tłumaczonej jej re-prezentacja i eks-pozycja jest naturalnie zależna od wyboru i preferencji samego tłumacza, którego status jest zasadniczo tożsamy z pozycją każdego antologisty. Zdaniem Michała Markowskiego, „kolekcja jest szczególnego typu reprezentacją, zawsze odsyła do sposobu widzenia. Powtórzę: nie tyle do widzenia, co do sposobu widzenia”¹¹. Kluczowa jest więc metoda, strategia tłumacza-antologisty, za pomocą której tworzy on swoistą przestrzeń roz-poznania czy wtajemniczenia, dialogu, relacji obu kultur — wyjściowej (staroserbskiej) i docelowej (polskiej). Na podobieństwo każdej antologii jest przezeń skonstruowany zbiór z ujęciem subiektywnym, osobistym, tj. zależnym od jego własnych preferencji, predylekcji, zdolności, a nierzadko też przynależności — uczestnictwa w jednej bądź też obu kulturach. W opinii Eugenii Prokop-Janiec, nieosiągalna jest w takim zbiorze całkowita nieobecność antologisty (tudzież tłumacza — I.L.W.), choć może on „załagodzić sprzeczność pomiędzy wymogiem obiektywizmu a swym dobrym prawem do subiektywizmu”¹².

Podobnie jak każda antologia, jest też kolekcją tłumaczonej literatury gatunkiem występującym zwykle w trzech podstawowych odmianach: historyczno-przeładowej, tematycznej i okolicznościowej. Oczywiście i w tym przypadku decyzja należy do antologisty czy tłumacza-antologisty, który podejmując misję re-prezentacji, eks-pozycji kultury — literatury wyjściowej (źródłowej), dialogu interkulturowego, przyjmuje na siebie i ponosi odpowiedzialność jej takiego lub innego za-istnienia w przestrzeni docelowej.

W polskim obiegu czytelnictwa funkcjonuje zaledwie kilka publikacji antologicznych, tj. kolekcji będących „szczególnego typu reprezentacjami”, w których znajdują się teksty staroserbskie — dodać wypada — składające się na ich całość lub też zajmujące w nich jedynie niewiele miejsca. Mowa o trzech antologiach tekstów staroserbskich, skonstruowanych kolejno w perspektywie: historyczno-przeładowej, wypisowo-dydaktycznej i okolicznościowej. Są to: *Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej* (wyb. i oprac. A.E. Naumow, przeł. T. Wątor-Naumow, A.E. Naumow, W. Kotwiczowa, Łódź 1983); *Literatura serbska i chorwacka. Antologia tekstów*, cz. I (teksty zestawiała M. Jakóbiec-Semkowowa, Wrocław 1994);

11 M. Markowski, 1997: *Kolekcja: między autonomią i reprezentacją*. „Teksty Drugie”, 46, nr 4, s. 102.

12 E. Prokop-Janiec, 1992: *Zasady wyboru i wydania*. W: E. Prokop-Janiec, red.: *Międzywojenna poezja polsko-żydowska. Antologia*. Kraków, Universitas, s. 43; zob. M. Kokoszka, 2017: *Wybory autorskie. Przyczynek do charakterystyki zjawiska*. W: M. Kokoszka, B. Szalasta-Rogowska, red.: *Antologia literacka. Przemiany, ekspansja i perspektywy gatunku*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 50—61.

Inskrypcja na srebrnej sukience. Antologia serbskiej poezji XVIII i XIX wieku w przekładzie Marii Dąbrowskiej-Partyki (red. D. Gil, C. Juda, M. Czerwiński, Kraków 2007). Wymienione zbiory polskich przekładów średniowiecznych tekstów serbskich różnią się w założeniach, koncepcji i realizacji, a ich substancja przedstawia się następująco:

- *Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej* — antologiczny wybór 53 przekładów tekstów — w całości lub fragmentach, są to między innymi żywoty, służby, kanony, słowa, akatysty, modlitwy; w zbiorze zostały umieszczone: obszerne posłowie — ogólna charakterystyka literatury staroserbskiej, informacja o specyfice kulturowej i realiach historycznych, a także lakoniczna informacja o źródłach; znajdują się tu też noty o autorach, informacje o samych tekstach wraz z objaśnieniami, słowniczek figur, motywów i obrazów biblijnych, słowniczek terminów literackich;
- *Literatura serbska i chorwacka. Antologia tekstów, cz. I* — zbiór o charakterze wypisowym — chrestomatycznym, w którym znajduje się tylko 5 tekstów dawnych autorstwa Sawy, Stefana Lazarevicia, Jefimiji, Domentijana i Siluana; wszystkie pomieszczone tu teksty nie zostały przełożone na język polski — w większości są to fragmenty dzieł we współczesnym języku serbskim i chorwackim; zamieszczone zostało tu bardzo krótkie słowo wstępne, nie zostały wskazane źródła;
- *Inskrypcja na srebrnej sukience. Antologia serbskiej poezji XVIII i XIX wieku w przekładzie Marii Dąbrowskiej-Partyki* — antologia, wydanie dwujęzyczne, a wśród tłumaczeń tylko 7 przekładów tekstów późnośredniowiecznych autorstwa Arsenija Crnojevicia, Arsenija Jovanovicia Šakabenty, Gavrila Stefanovicia Venclovicia; w zbiorze znajduje się krótkie okolicznościowe wprowadzenie z okazji jubileuszu Marii Dąbrowskiej-Partyki, wybitnej sławistki i autorki przekładów; zamieszczone zostały objaśnienia do wybranych ilustracji; nie zostały wskazane źródła.

Wypada nadmienić, że oprócz kolekcji o charakterze antologicznym w polskim obiegu czytelnicznym funkcjonują także pojedyncze — opublikowane w czasopiśmie czy rozprawach naukowych, w całości lub fragmentach — przekłady będące albo przedrukami wcześniej ogłoszonych tłumaczeń tekstów staroserbskich, albo całkowicie nowymi propozycjami translatorskimi i popularyzatorskimi.

W pierwszej kolejności są to przedrukowane, pochodzące ze wspomnianej już antologii pt. *Dar słowa* większe lub mniejsze ustępy staroserbskich utworów:

- *Ucieczka Rastka*, fragment z *Żywota św. Savy* i stichira *Służby św.* wydane w: „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 1986, 3 (167)/10;
- Dimitra Kantakuzina *Modlitwa do Bogurodzicy* wydana w miesięczniku: „W Drodze” 1995 (tekst należy do kanonu starobułgarskiego i staroserb-

skiego; wcześniej przekład ukazał się w periodyku: „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 1972, 2, nr 2; a później w antologii pt. *Niewidzialne skrzydła. Antologia poezji bułgarskiej (od IX wieku do roku 1944)*, wyb. E. Konstantinowa, W. Gałązka, przedm. W. Gałązka, Kraków 1987)¹³.

W kilku indywidualnych i zbiorowych publikacjach, głównie o charakterze antologicznym, pojawiły się inne tłumaczenia części lub całości starserbskich tekstów:

- św. Sawy *Służba ku czci św. Symeona*; Teodozego Chilendarskiego *Służba ku czci św. Symeona* w przekładzie Marzanny Kuczyńskiej w jej książce pt. *Południowosłowiańska poezja liturgiczna w zbiorach bibliotek polskich*, Szczecin 2003;
- *Starserbski kanon ku czci św. Mikołaja*, w zbiorze pt. *Kult świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej*, wyb. i oprac. A. Dejniewicz, przeł. J. Stradomski, M. Skowronek, A. Dejniewicz, R. Łużny, A. Naumow, J. Pietrow, Gniezno 2004¹⁴;
- *Serbska chronografia: wykaz lat — co ile trwało*, w zbiorze pt. *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody — patroni Wschodu i Zachodu, cz. I: Apostołowie Słowian w dawnej Europie*, oprac. zesp., red. A. Naumow, Kraków 2013.

Teksty starserbskie w przekładzie na język polski z rzadka publikowane są w opracowaniach naukowych, zwykle zamieszcza się je w aneksach, jak choćby w monografii Ivana Petrova pt. *Od inkunabułów do pierwszych gramatyk. Konteksty rozwoju bułgarskiego języka literackiego (koniec XV—początek XVII wieku)* (Łódź 2015) — znalazły się tu przekłady tekstów anagraficzych — przedmów, posłowi i kolofonów występujących w zachowanych cyrylickich starodrukach południowosłowiańskich datowanych od końca XV do początku XVII wieku.

Pomimo niezbyt wielkiej liczby publikacji pojedynczych dzieł starserbskich wartość tych przekładów jest oczywista, każde wydarzenie tego typu ma bowiem wymiar poznawczy, reprezentacyjny i promocyjny, jednak o faktycznej obecności danej literatury i kultury wyjściowej (źródłowej) w przestrzeni kultury docelowej decyduje najczęściej ich obszerniejsza, czyli zwykle antologiczna ekspozycja.

13 Za: A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, 2010: *Aneks do bibliografii przekładów starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (cz. 4)...*, s. 316, 319; A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, 2009: *Aneks do bibliografii powojennych przekładów starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (do roku 2007)...*, s. 259, 263.

14 Za: A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, 2009: *Aneks do bibliografii powojennych przekładów starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (do roku 2007)...*, s. 270.

Antologie, zbiory i inne formy prezentacji przekładów starserbskich dzieł, pomijając różne ich walory, w dużej mierze odzwierciedlają stan obecności, znajomości i zapotrzebowania na tę konkretną literaturę południowosłowiańską. Nadal pozostaje ona nie dość znana polskiemu czytelnikowi, w dalszym ciągu uznawana jest za egzotyczną, niedostępną, obcą i trudną w odbiorze, wciąż jest więc niejako lokowana na peryferiach polisystemu kultury docelowej¹⁵. Pragnąc zmienić jej marginalny status tłumacze i antologisci coraz częściej sięgali po zgoła słuszne rozwiązanie, jakim jest tzw. obudowa paratekstualna przekładu; w wielu antologiach zauważalny stał się istotny przyrost wszelkiego typu omówień towarzyszących tłumaczeniom średniowiecznych dzieł słowiańskich. Warto podkreślić, że nie tylko w najmłodszych, ale też w starszych zbiorach rozpoznawalna jest koncepcja przekładu omówionego, choć należy uznać jej wyraźną procesualność — ewolucję w czasie, wraz z kolejną edycją można zauważyć włączanie coraz to liczniejszych i bardziej rozbudowanych tekstów funkcjonujących wokół i wobec tłumaczeń, będących przykładem intencjonalnej wielokierunkowej działalności paratekstualnej¹⁶. Zadanie zamieszczonych tam paratekstów jest oczywiste, służyć mają odpowiedniemu od-czytaniu — z-rozumieniu tekstów właściwych poprzez nakreślone w nich konteksty i odwołania do poszczególnych tradycji, doświadczeń dziejowych, przestrzeni kulturowych i literackich, korpusów genologicznych, zasobów ideowych, repertuarów tematologicznych, strategii narracyjno-przedstawieniowych itd. Tym bardziej jest to zrozumiałe czy wręcz pożądane i wartościowe ze względu na przełożony zestaw piśmiennictwa dawnego, niełatwego w odbiorze ze względu na specyficzną budowę, przesłanie, uwikłanie kulturowe, historyczne, polityczne, religijne, eklezjalne itd.

Wszystkie istniejące w polskim obiegu czytelnicznym zbiory są zróżnicowane pod względem zawartości i wartości, faktycznie tylko niektóre z nich można uznać za koncepcyjnie jednolite kolekcje w części lub całości przełożonych tekstów starserbskich. Jednak pomimo wszelakich problemów i niedostatków należy uznać ich niekwestionowany udział w procesie poznawczym, popularyzatorskim, komunikacyjnym i interkulturowym, docenić wysiłki ich autorów — antologistów/tłumaczy-antologistów, które z gruntu waloryzuje choćby wygłoszona niegdyś przez Władysława Tatarkiewicza opinia, że „epoka nasza jest epoką antologii — i nie ma w tym nic dziwnego, gdyż trzeba ułatwić czytelnikom korzystanie z olbrzymiej produkcji pisarskiej naszych czasów [a także

15 Zob. I. Even-Zohar, 2009: *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim...*

16 Zob. I. Lis-Wielgosz, 2017: *Przekład omówiony, czyli o statusie i funkcji paratektu (na przykładzie serii Biblioteka Duchowości Europejskiej)*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 8, cz. 1, s. 37—56.

dawnych czasów — I.L.W.]; trzeba im wybrać i uprzystępnąć to, co w tej produkcji jest ważniejsze, przekazać ją w wyborze i skrócie”¹⁷.

Pozostające w dyspozycji polskiego czytelnika kolekcje przekładów dzieł staroserbckich stanowią wartościową, choć nieco ubogą ofertę tłumaczeniową, prezentacyjną i popularyzacyjną, co potwierdza zarówno ich niewielka liczebność, jak i odległy czas powstania; dotąd pojawiły się zaledwie trzy edycje i to kolejno w 1983, 1994 i 2007 roku.

Pierwszą, najobszerniejszą i spełniającą wszelkie kryteria reprezentatywnego ujęcia literatury tłumaczonej, jest kanoniczna już publikacja pt. *Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej*. W jej centralnej części, jak już wspomniano, znalazły się aż 53 tłumaczenia utworów zróżnicowanych pod względem gatunkowym, tematycznym i chronologicznym, natomiast do jej tzw. sektora paratekstualnego trafiły wszelkie omówienia, komentarze i noty. Wydanie to po raz pierwszy umożliwiło polskiemu czytelnikowi pełniejszy kontakt z literaturą staroserbcką, a w kręgach akademickich szybko zyskało status lektury obowiązkowej zarówno w odniesieniu do działalności naukowo-badawczej, jak i dydaktyczno-popularyzatorskiej.

Nawet pobieżny przegląd tej antologii skłania do wyrażenia opinii o wysokiej świadomości jej twórców — tłumaczy-antologistów, a wręcz szczególnie rodzaju misji promocyjnej, czego dowodzi zawarta w zbiorze dość bogata tzw. obudowa paratekstualna przełożonych na język polski tekstów staroserbckich. Jej zaawansowany czy wręcz drobiazgowy ogląd prowadzi do równie pozytywnych konstatacji o wyjątkowym zaangażowaniu twórców zbioru — ich dążeniu do osiągnięcia celu rzeczywistej promocji literatury staroserbckiej, rozległej jej recepcji w kręgu wszak odmiennej przestrzeni polskiej kultury. Potwierdzeniem tych zarówno przygodnych i niespecjalistycznych, jak i bardziej skrupulatnych i profesjonalnych opinii są zawarte w antologii omówienia, zwłaszcza syntetyczna, przeglądowa introdukcja, której celem jest prezentacja literatury staroserbckiej i jej specyfiki, oraz dość obszerny aparat komentujący, na który składa się: słowniczek autorów (tych znanych z imienia), objaśnień do tekstów (fragmentów trudnych lub wymagających zarysu historycznego, wskazania kontekstu kulturowego), słowniczek najczęściej pojawiających się postaci i obrazów biblijnych, słowniczek terminów literackich (wyjaśniający nazwy poszczególnych segmentów tekstów liturgicznych Cerkwi prawosławnej).

Pewnym niedostatkiem jest w tej antologii nieobecność spisu bibliograficznego — wykazu konkretnych źródeł, choć znajdują się w niej ogólne informacje o oryginałach staroserbckich wydanych drukiem, wcześniej opublikowanych

17 W. Tatariewicz, 1980: *Przedmowa*. W: I. Wojnar, red.: *Antologia współczesnej estetyki francuskiej*. Warszawa, PWN, s. 5.

w różnych czasopismach oraz książkach; przy tym wymienione zostały też nazwiska kilku edytorów i badaczy (Đ. Danićićia, V. Ćorovicia, Đ. Sp. Radojićićia, A.E. Tachiaosa, Đ. Trifunovicia) oraz autorów tłumaczeń (L. Mirkovicia, M. Bašićia, D. Bogdanovicia).

Przekłady fragmentów lub całych dzieł zostały w antologii zamieszczone według kryterium tożsamościowego, genologicznego i tematycznego, stanowią one wyselekcjonowane, reprezentatywne realizacje staroserbskiej literatury, ich osnowę fabularną tworzą dzieje państwa, Cerkwi, narodu i regionu, zaś strukturalnie ukazują się jako typowo serbskie — zaadaptowane i lokalnie zmodyfikowane — gatunki i odmiany literackie. Odbiór tych tekstów literackich niejako wspomaga intencjonalnie wprowadzona segmentacja w chronologiczno-przedmiotowe moduły, które odnoszą się do następujących po sobie wydarzeń historycznych, rządów kolejnych dynastii oraz kształtujących się tradycji, konstrukcji ideowych itd., tworząc swoiste cykle: o Nemanjiciach, o księciu Lazarze i bitwie na Kosowym Polu, o Brankoviciach i lokalnych świętych oraz hierarchach cerkiewnych. Takie ich uporządkowanie wydaje się nadzwyczaj korzystne przede wszystkim dla czytelnika nieposiadającego profesjonalnej wiedzy na temat specyfiki, ścieżki rozwojowej, typologii literatury staroserbskiej. Dzięki temu ma ono potencjał przesunięcia tej właśnie, wszak niełatwej w odbiorze, literatury tłumaczonej z pozycji marginalnej ku centrum przestrzeni docelowej. Ponadto owa przemyślana architektonika kolekcji przekładów dzieł staroserbskich odzwierciedla proces rozwojowy i zasięg czasowy samej literatury tłumaczonej. Rozpiętość temporalna zbioru utworów niemalże pokrywa się z granicami trwania, funkcjonowania literatury staroserbskiej; czas powstania umieszczonych w niej kompozycji datuje się na okres od XIII do XVII wieku włącznie. Polski czytelnik przeto w trakcie lektury ma szansę poznawać tę południowosłowiańską literaturę tłumaczoną, podążając ścieżką jej rozwoju i odkrywając jej cechę szczególną, jaką jest długie trwanie epoki średniowiecza w systemach kręgu *Slaviae Orthodoxae*. Ma on możliwość zapoznać się zarówno z najwcześniejszymi (najstarszymi), jak i najmłodszymi (późnośredniowiecznymi) dziełami, począwszy od *Żywota św. Simeona* autorstwa Savy, Stefana Pierwoukoronowanego czy Domentijana; *Żywota św. Sawy* pióra Teodosija; *Żywota św. Jeleny*, *Żywota św. Stefana Dragutina*, *Żywota św. Stefana Milutina* czy *Służby św. Arsenijowi* Danila II; *Słowa o księciu Lazarze* Danila III; po anonimową *Służbę św. Angelinie Branković*, *Służbę św. Maksimowi Brankoviciowi*, *Służbę św. Jowanowi Brankoviciowi*; *Służbę św. Urošowi* Pajsija z Janjeva czy *Stichirę św. Lazarowi* Kiprijana z Račy.

Po raz wtóry warto podkreślić fakt, że omawiana antologia do dziś jest jedyną właściwą i tak okazałą prezentacją utworów staroserbskich w przekładzie na język polski. Godzi się też zaznaczyć, że pomimo ważnego czy wręcz kanonicz-

nego miejsca tej edycji w slawistycznych badaniach i dydaktyce akademickiej nie zdołała ona odcisnąć trwałego czy choćby spodziewanego piętna w szeroko pojętym obszarze recepcyjnym, nadal ta południowoślowiańska literatura pozostaje na pozycji marginalnej, tkwi w stereotypowych okowach egzotyczności, obcości; postrzegana jest głównie przez pryzmat bariery językowej, kulturowej, religijnej. Co więcej jej zaistnienie w polskiej przestrzeni odbiorczej, tak specjalistycznej, jak i bądź co bądź powszechnej, które jednak miało miejsce za pośrednictwem omawianej właśnie reprezentacji przekładowej, nie doczekało się rychłej kontynuacji, powstania kolejnych tego typu prezentacji. Jakkolwiek w dłuższym interwale czasowym pojawiły się dwie następne oferty, różne od siebie ujęcia — przedstawienia/przybliżenia literatury staroserbskiej w przekładzie na język polski, to zasadniczo nie zdołały one zmienić jej statusu recepcyjnego, nie tylko ze względu na pokutujący stereotyp, lecz — jak się zdaje — zgoła z innych powodów.

W ofercie czytelniczej znajduje się również dość trudna w ocenie, a z pewnością niełatwa w odbiorze kolekcja — *Literatura serbska i chorwacka. Antologia tekstów*, cz. I. Zbiór ten został mianowany antologią, co jest nieco dezorientujące, gdyż wedle powszechnej definicji antologia to wybór całości lub fragmentów utworów literackich powiązanych np. wspólną cechą — autorstwem, gatunkiem, tradycją, kręgiem kulturowym czy nawet tematyką¹⁸. W tym jednak przypadku trudno doszukać się jakiegś spajającej właściwości, kryterium doboru zupełnie różnych czy — jak się wydaje — przypadkowo zestawionych przykładów. W krótkim słowie wstępnym mowa jest o szerokim kanonie lektur sporządzonym na potrzeby zajęć akademickich z historii literatury, który jest tu jedynym elementem wspólnym. Postać zbioru wywołuje skojarzenia z chrestomatią, a w rzeczywistości jest to rodzaj podręcznikowej egzemplifikacji literatury niesłusznie i długo mianowanej „serbsko-chorwacką”, zamiast prezentacji utworów dwóch w rzeczywistości niezależnych od siebie literatur, rozwijających się w różnych kręgach kulturowych, w sferze odmiennych tradycji, w innych, osobnych nurtach dyskursu tożsamościowego, ideowego, ideologicznego itd.

Największy wszak problem w kontekście recepcji literatury staroserbskiej, czy, gwoli ścisłości, dwóch literatur — serbskiej oraz chorwackiej w ich dawnych i młodszych repertuarach, polega na tym, że zamieszczone w zbiorze fragmenty tekstów nie zostały przełożone na język polski, lecz wprost zaczerpnięte z nowożytnych wydań utworzyły wyłącznie chronologiczne zestawienie. Jako taka kolekcja publikacja ma relatywnie słaby potencjał popularyzatorski, stanowi raczej pomoc dydaktyczną w zakresie zdobywania podstawowej wiedzy o literaturze/dwóch literaturach południowoślowiańskich czy też w aspekcie

18 Zob. np. M. Kokoszka, B. Szalasta-Rogowska, red., 2017: *Antologia literacka...*

nauki/doskonalenia języka. Niemniej każda prezentacja literatury/literatur (choć w tym przypadku niepoddana działaniom przekładowym) służy takim czy innym celom promocyjnym oraz edukacyjnym, dlatego też wypada docenić wszelki wysiłek w tej sferze, jednocześnie sygnalizując stopień przydatności i faktycznej mocy oddziaływania na odbiorcę docelowego, a przez to lokowania danej literatury w określonym miejscu polisystemu kultury docelowej.

W zbiorze znajduje się tylko kilka fragmentów dzieł staroserbskich, jak wspomniano, w ich nowożytniej wersji językowej; są to teksty autorstwa Savy (ustęp opisujący śmierć Stefana Nemanji pochodzący z *Żywota św. Simeona*), Stefana Lazarevicia (*Słowo miłości*), Jefimiji (*Pochwała księcia, Płacz za małym synkiem Uglješą, Napis na zasłonie w Chilandarze* — w zbiorze tytuły zostały zmienione), Domentijana (wymyki z *Żywota św. Simeona i św. Savy*), Siluana (*Słowa sławy Sawie*).

Należy odnotować, że w tym chrestomatycznym wyborze fragmenty tekstów (w tym satroserskich) nie zostały opatrzone żadnymi danymi bibliograficznymi, wskazaniami źródeł. Z dużym prawdopodobieństwem można domniemywać, że zaimplementowano je z wydań w ramach serii: *Српска Књижевна Задруга, Стара Српска Књижевност у 24 књиге* czy też z antologii sporządzonych przez Đ.Sp. Radojičića: *Антологија старе српске књижевности (XI—XVIII)* (Belgrad 1960) i *Старо српско песничство (IX—XVIII)* (Belgrad 1966). Adresy bibliograficzne pozostają jednak domyślne, znane nielicznej grupie wyspecjalizowanych czytelników, natomiast w świadomości mniej zorientowanych odbiorców zupełnie nie istnieją, co może nie jest kwestią najważniejszą, lecz z pewnością nie sprzyja szerszemu odbiorowi literatury wyjściowej (źródłowej) w przestrzeni kultury docelowej. Mając to wszystko na uwadze, rzecz można, że publikacja ta pozostaje niejako na prezentacyjnych obrzeżach, nie wzmacnia recepcji literatury staroserbskiej w polskiej przestrzeni czytelniczej, a raczej utrwała status tej literatury jako nieprzystępnej, odmiennej, a przez to jeszcze bardziej peryferyjnie ulokowanej.

W dyspozycji polskiego czytelnika pozostaje jeszcze jedna kolekcja przekładów serbskich dzieł dawnych, a mianowicie niewielka antologia pt. *Inskrypcja na srebrnej sukience. Antologia serbskiej poezji XVIII i XIX wieku w przekładzie Marii Dąbrowskiej-Partyki*. Publikacja ma charakter okolicznościowy, powstała z okazji jubileuszu Marii Dąbrowskiej-Partyki, wybitnej sławistki, znawczyni literatury serbskiej i chorwackiej oraz tłumaczki, autorki wszystkich przekładów zamieszczonych w omawianym zbiorze.

Wartością tej kolekcji jest oczywiście sam zamysł okolicznościowo-popularyzatorski, a dodatkową jej wagą — prezentacja dzieł zupełnie nieznanymi polskiemu odbiorcy, dość słabo też omawianych w rozprawach naukowych. Mowa tu o późnośredniowiecznych realizacjach literackich, pochodzących z tzw. kręgu wojewońskiego, które tworzą znakomitą większość tej antologii. Co więcej, ich

ekspozycja posiada także głębszy wymiar, podnosi ona bowiem problem modelu kultury serbskiej, co uwydatnił Julian Kornhauser, autor krótkiej przedmowy, zwracając uwagę na wybór dzieł literackich stojących w opozycji do Vukowskiej koncepcji kultury — promowanego, do dziś zresztą pokutującego w świadomości naukowej i potocznej, modelu folklorystycznego. W tym aspekcie ów dobór tekstologiczny należy traktować jako szczególnego typu strategię prezentacyjną, koncepcyjnie przemyślaną całość o walorze nie tylko popularyzatorskim, lecz także poznawczym i w pewnym sensie polemicznym.

W zbiorze znalazły się między innymi właśnie XVII- i XVIII-wieczne teksty autorów takich, jak Arsenije Crnojević (*Modlitwa do Pana, który zasnął*), Arsenije Jovanović Šakabenta (*Inskrypcja na srebrnej sukience cudownej ikony, Epitafium dla Belgradu*), Gavril Stefanović Venclović (*Modlitwa za ziemię serbską, Modlitwa od krwawych wód, Świecą jest morze, Pory roku*), a zatem twórców wyjątkowo ważnych dla rozwoju literatury serbskiej, którym w nauce nadano status „granicznych” — wyznaczających obszar przejściowy pomiędzy epoką średniowiecza i nowożytności. Należy przy tym podkreślić fakt, że wyboru nie dokonała — jak to zwykle bywa — autorka przekładów, lecz grono krakowskich slawistów chcące w ten sposób uświetnić jubileusz badaczki i tłumaczki. Antologię wystąpili zatem w podwójnej roli pośredniczącej, sytuując tłumaczkę i siebie samych na pozycji nadawców-prezenterów i krytyków uczestniczących, zabierających głos w dyspucie na temat samego procesu rozwojowego serbskiej literatury i modelu kultury, wskazujących konkretne utwory (szczególnie te powstałe na przełomie XVII i XVIII wieku), w ten sposób świadomie naruszających popularny w naukowej refleksji schemat ujmowania — Vukowską wizję przestrzeni zdominowanej przez tradycję ludową. W tym kontekście nie dziwi fakt włączenia do tej niewielkiej wszak antologii aż czterech tekstów Gavrila Stefanovicia Venclovicia, którego nazwisko niemalże automatycznie wywołuje dyskusję dotyczącą umownego podziału continuum czasowego na epoki i okresy w historii literatury serbskiej, szczególnie zaś na temat jej rozwoju jako systemu średniowiecznego do końca XVII i połowy XVIII stulecia.

Sporządzony z okazji jubileuszu zbiór ma układ chronologiczny, a dzieła zostały zamieszczone w polskim tłumaczeniu i przekładzie nowoserbskim. W przypadku utworów późnośredniowiecznych wykorzystanie współczesnych (XX-wiecznych) ich edycji budzi pewne wątpliwości, zwłaszcza w kontekście zastosowanej strategii prezentacji dwujęzycznej; podobnie rzecz się ma w aspekcie niedostatku wykazu źródłowego. Niemniej są to zastrzeżenia raczej drugorzędne, przede wszystkim ze względu na dużą wartość promocyjną antologii, jak i jej okazjonalność — jubileuszowy charakter publikacji.

Przyglądając się obecnym w polskim obiegu czytelnictwem antologiom literatury staroserbskiej, mając na uwadze także zbiory, w których znajdują się

teksty przynależne tej literaturze południowosłowiańskiej (a szerzej — cerkiewnosłowiańskiej), należy uwypuklić problem zróżnicowania wyborów i form omówieniowych, różnorodność i odmienną strategię prezentacji tłumaczonych dzieł. Rezultatem swego audytu w tym zakresie jest raczej niepokojąca konstatacja, że na podstawie dostępnych trzech kolekcji, w tym dwóch zbiorów przekładów na język polski, godzi się odnotować istotny niedostatek w sferze praktyki paratekstualnej. Tylko jedną ofertę wydawniczą (*Dar słowa*) można traktować jako prezentację starserbbskiej literatury w przekładzie na język polski, która w znacznym stopniu spełnia postulowane dzisiaj kryteria faktycznego pośrednictwa i promocji literatury wyjściowej (źródłowej) w przestrzeni kultury docelowej. Oceniając tę edycję w perspektywie paratekstualnej, wypada stwierdzić, że jest ona pierwszą i najpoważniejszą ofertą popularyzacji dawnej literatury serbskiej, cechującą się — zważywszy na czas powstania — wyjątkową jakością samych tłumaczeń oraz starannością prezentacyjną, zdradzającą wysoką świadomość pośrednictwa i odpowiedzialność tłumaczy występujących w roli ich prezenterów i promotorów. Jednocześnie wypada przyznać, że sytuacja w tej sferze powoli, acz systematycznie się zmienia. Dowodzą tego najmłodsze kolekcje dawnych dzieł Słowian kręgu *Slaviae Orthodoxae*, ukazujące się w ramach serii Biblioteka Duchowości Europejskiej, zawierające także teksty starserbbskie. Stanowią one publikacje przekładów opatrzone omówieniami w postaci wstępów, komentarzy, przypisów, posłowi, słowników terminologicznych, spisów bibliograficznych, ilustracji, wykazów skrótów itd. W ten sposób ujawniają one konkretne funkcje nadane im przez inicjatorów i tłumaczy, jasno określony zdaje się cel, chodzi bowiem nie tylko o samą ogólnie pojętą popularyzację, ale też o swego rodzaju kulturowo-społeczną misję poprzez poznawczo-edukacyjną prezentację znaczących zabytków dawnego (średniowiecznego) piśmiennictwa Słowian prawosławnych obszaru bałkańskiego. Taka postawa jest godna uznania, choćby ze względu na (przełożony) korpus piśmiennictwa dawnego, niełatwego w odbiorze, zważywszy na specyficzną budowę, przesłanie, uwikłanie kulturowe, historyczne, polityczne, religijne, eklezjalne; wszak dzieł pochodzących z odmiennego kręgu kulturowego *Slaviae Orthodoxae*, nie tak jednak odległego — z racji wspólnych korzeni chrześcijańskiej kultury i twórczości literackiej, a więc w szczególny sposób powiązanego z kulturową przestrzenią *Slaviae Latinae*. Zawarte w antologiach wypowiedzi paratekstowe służące jasno określonym celom stanowią także świadectwo obecności samych tłumaczy i redaktorów, choć ta swoista „widzialność” ujawnia się z różnym natężeniem w poszczególnych edycjach¹⁹. Niemniej ich autorzy zawsze występują

19 Zob. np. L. Venuti, 1995: *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London—New York, Routledge; L. Venuti, 1999: *The Scandals of Translation*. London, Routledge.

w tych samych rolach — jako nadawcy, odbiorcy, nadawcy-prezenterzy i krytycy literatury obcej, co według B. Tokarza wynika zarówno z przypisanego miejsca w porządku komunikacji, jak i dokonanego wyboru i obranej strategii działania, w tym wypadku działania paratekstualnego²⁰.

Reasumując, rzecz można, że istniejące w polskim obiegu czytelniczym zbiory czy też pojedyncze publikacje starserbskich dzieł, pomijając kwestię ich formy, zastosowanej w nich strategii przedstawieniowej, pozornego czy faktycznego potencjału recepcyjnego, w istotnej mierze odzwierciedlają stan obecności, charakter pozycji i zapotrzebowania na tę konkretną literaturę południowosłowiańską. Po raz wtóry należy też podkreślić fakt, że nadal pozostaje ona słabo znana polskiemu czytelnikowi, w dalszym ciągu ukazuje się jako dość egzotyczna, odmienna i trudna w odbiorze, a przez to niemalże nieobecna czy w najlepszym razie peryferyjna w polisystemie kultury docelowej (polskiej przestrzeni odbiorczej). Jednak wiele w ostatnich latach podjętych i urzeczywistnionych inicjatyw tłumaczenia dzieł cerkiewnosłowiańskich, w tym też starserbskich, spowodowało pewien, choć wciąż niezadowalający badaczy i tłumaczy, wzrost zainteresowania nie tylko dawną literaturą serbską, lecz także pozostałymi południowosłowiańskimi literackimi systemami i kulturowymi przestrzeniami. Warto też z całą mocą powtórzyć, że wymienione publikacje — zwłaszcza najmłodsze zbiory przełożonych na język polski dawnych tekstów Słowian południowych, w tym właśnie dzieł starserbskich — cechuje coraz wyższa świadomość i większa odpowiedzialność tłumaczy ujawniająca się najczęściej w dbałości o zgodność tłumaczenia z oryginałem, o jak najwierniejsze zachowanie obrazu kultury wyjściowej (źródłowej), o adekwatne i prawdziwe omówienie jej realiów i specyfiki, co można eksplikować za pomocą kategorii *bridgehead*, czyli tłumacza pomostu²¹. Jak podkreśla Aleksander Brzózka, „przekłady sporządzone przez tłumaczy tego typu odznaczają się daleko posuniętą zgodnością z oryginałem, która wynika z szacunku, a nierzadko także podziwu dla dorobku kultury uważanej za peryferyjną. Powstają one w przekonaniu, że jest to sposób, aby pomóc wartościowym tekstom zaistnieć w kulturze docelowej”. Dodaje przy tym, że

bardziej precyzyjne wydaje się tu jednak właśnie miano *bridgehead*, zastosowane przez Caya Dollerupa na określenie tłumaczy, którzy jako nieliczni w swoim kręgu kulturowym władają językiem kultury pozostającej poza obszarem

20 B. Tokarz, 2010: *Spotkania...*, s. 172.

21 Zob. C. Dollerup, 1995: *Translation as Imposition vs. Translation as Requisition*. W: M. Snell-Hornby, Z. Jettmarova, K. Kaindl, eds.: *Translation as Intercultural Communication*. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, s. 46—48; por. J. Jarniewicz, 2002: *Tłumacz jako twórca kanonu*. W: R. Lewicki, red.: *Przekład, język, kultura*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 35.

powszechnego zainteresowania w danym kraju. Przekonani, że kultura źródłowa ma wiele do zaoferowania docelowej, często darząc kulturę źródłową osobistym sentymentem, decydują się przyjąć rolę mediatora i propagować „egzotyczną” literaturę, aby zainteresować nią czytelnika tekstu docelowego. W ten sposób tworzą w pewnym sensie pomost pomiędzy kulturami, dając szansę kulturze słabszej na zaistnienie w świadomości uczestników kultury dominującej²².

Literatura

- Balcerzan E., 1982: *Kręgi wtajemniczenia. Czytelnik. Badacz. Tłumacz. Pisarz*. Kraków, Wydawnictwo Literackie.
- Bourdieu P., Wacquant L.J.D., 2001: *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*. A. Siwisz, przeł. Warszawa, Oficyna Naukowa.
- Brzostowska-Tereszkiewicz T., 2011: *Parateksty w przekładzie literaturoznawczym*. „Między Oryginałem a Przekładem”, t. 17, s. 217—229.
- Brzozowski J., 2001: *Czytelnik projektowany w przekładzie: problem paratekstu*. W: I. Piechnik, M. Świątkowska, red.: *Ślady obecności. Traces d'une présence*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 61—69.
- Brzózka A., 2011: *Czy strategia redukcji może służyć egzotyzacji, czyli gdzie się podziała Sierotka Marysia w angielskim przekładzie*. „Przekładaniec”, nr 22—23, s. 146—158.
- Ciesielski R.T., 2003: *Pierre'a Bourdieu rzeczywistość pól*. „Filo-Sofija”, nr 1 (3), s. 137—143.
- Danek D., 1980: *Dzieło literackie jako książka*. Warszawa, PWN.
- Dollerup C., 1995: *Translation as Imposition vs. Translation as Requisition*. W: M. Snell-Hornby, Z. Jettmarova, K. Kaindl, eds.: *Translation as Intercultural Communication*. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.
- Even-Zohar I., 2009: *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*. M. Heydel, przeł. W: M. Heydel, P. Bukowski, red.: *Współczesne teorie przekładu*. Kraków, Znak, s. 197—203.
- Genette G., 1982: *Palimpsestes: La Littérature au second degree*. Paris, Seuil.
- Genette G., 1987: *Seuils*. Paris, Seuil.
- Genette G., 2014: *Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia*. T. Stróżyński, A. Milecki, przeł. Gdańsk, Słowo / Obraz Terytoria.

22 A. Brzózka, 2011: *Czy strategia redukcji może służyć egzotyzacji, czyli gdzie się podziała Sierotka Marysia w angielskim przekładzie*. „Przekładaniec”, nr 22—23, s. 149—150.

- Głowiński M., 1986: *O intertekstualności*. „Pamiętnik Literacki”, 4, nr 77, s. 75—100.
- Jarniewicz J., 2002: *Tłumacz jako twórca kanonu*. W: R. Lewicki, red.: *Przekład, język, kultura*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Juvan M., 2014: *Literatura światowa a przekład*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 5, cz. 1, s. 34—51.
- Kawecka A., Petrov I., Skowronek M., 2009: *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (cz. 1); Aneks do bibliografii powojennych przekładów starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (do roku 2007)*. W: M. Kuczyńska, W. Stępniań-Minczewska, J. Stradomski, red.: „Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne”, t. 4. Kraków, Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 247—255, 256—273.
- Kawecka A., Petrov I., Skowronek M., 2010: *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (cz. 2); Aneks do bibliografii przekładów starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Rossica”, nr 3, s. 175—188, 189—193.
- Kawecka A., Petrov I., Skowronek M., 2011: *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (cz. 3); Aneks do bibliografii przekładów starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (ks. protjerej Stanisław Strach, przekłady w rubryce Język naszej liturgii, „Przegląd Prawosławny”, 1996—2010)*. „Rozprawy Komisji Językowej”, LVI, s. 67—90.
- Kawecka A., Petrov I., Skowronek M., 2011: *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski (cz. 4); Aneks do bibliografii przekładów starej literatury kręgu „Slavia Orthodoxa” na język polski*. W: A.N. Naumow, S. Temčin, red.: „Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne”, t. 6 (*Piśmiennictwo cerkiewnosłowiańskie i sztuka cerkiewna w kulturze Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony Polskiej*). Kraków, Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 309—314, 315—325.
- Kokoszka M., 2017: *Wybory autorskie. Przyczynek do charakterystyki zjawiska*. W: M. Kokoszka, B. Szalasta-Rogowska, red.: *Antologia literacka. Przemiany, ekspansja i perspektywy gatunku*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 50—61.
- Kornhauser J., 2005: *Antologia jako projekt historycznoliteracki*. „Pamiętnik Słowiański”, 55, nr 1, s. 123—129.
- Kozak J., 2009: *Przekład literacki jako metafora. Między „logos” a „lexis”*. Warszawa, PWN.
- Lalak M., 1994: *Słowo kuszące. O perswazyjności tekstu okazjonalnego*. W: I. Iwaśiów, J. Madejski, red.: *Rozgrywanie światów. Formy perswazji w kulturze współczesnej*. Szczecin, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 291—300.

- Lis-Wielgosz I., 2017: *Przekład omówiony, czyli o statusie i funkcji paratektstu (na przykładzie serii Biblioteka Duchowości Europejskiej)*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 8, cz. 1, s. 37—56.
- Loewe I., 2004: *Parateksty, pre-teksty czy możliwe para-gatunki?* W: D. Ostaszewska, red.: *Gatunki mowy i ich ewolucja. Tekst a gatunek*. T. 2. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 180—188.
- Loewe I., 2007: *Gatunki paratektstowe w komunikacji medialnej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Markowski M., 1997: *Kolekcja: między autonomią i reprezentacją*. „Teksty Drugie”, 46, nr 4, s. 89—103.
- Mayenowa M.R., 1974: *Teoria tekstu a tradycyjne zagadnienia poetyki*. W: M.R. Mayenowa, red.: *Tekst i język. Problemy semantyczne*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Naumow A., 1974: *Przekład z języka cerkiewnosłowiańskiego wobec problemów warstwy pośredniczącej i segmentacji tekstu*. W: J. Baluch, red.: *Z teorii i historii przekładu artystycznego*. Kraków, Uniwersytet Jagielloński, s. 85—93.
- Naumow A., 1992: *O przekładaniu starych tekstów cerkiewnych na język polski*. „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Sławistyka”, 6, s. 195—201.
- Naumow A., 1995: *Czy język jest konfesyjny? Uwagi przy przekładaniu Franciszka Skoryny*. „Roczniki Humanistyczne”, 43, 7, s. 33—41.
- Naumow A., 1996: *Trudna sztuka przekładania*. „Orthodoxia — Przegląd Prawosławny”, 129, nr 3, s. 15—17.
- Ocieczek R., 1990: *Rama utworu*. W: T. Michałowska, red.: *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze. Renesans. Barok*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 775—779.
- Ocvirk A., 2010: *Teorija primerjalne literarne zgodovine (1936)*. Dostępne w Internecie: <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/ezmono:tplz/VIEW/> [dostęp: 22.09.2017].
- Papadima M., 2011: *Głos tłumacza w peritekście jego przekładu: przedmowa, posłowie, przypisy i inne zwierzenia*. „Między Oryginałem a Przekładem”, t. 17, s. 13—31.
- Piętkowa R., 2001: *Paratekst w tekstach naukowych — informacja i/lub reklama*. W: B. Witosz, red.: *Stylistyka a pragmatyka*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Piętkowa R., 2004: *Paratekstualność w dyskursie naukowym*. W: M. Ruszkowski, red.: *Wielojęzyczność w perspektywie stylistyki i poetyki*. Kielce, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, s. 119—134.
- Prokop-Janiec E., 1992: *Zasady wyboru i wydania*. W: E. Prokop-Janiec, red.: *Międzywojenna poezja polsko-żydowska. Antologia*. Kraków, Universitas.

- Skibińska E., 2009: *O przypisach tłumacza. Wprowadzenie do lektury*. W: E. Skibińska, red.: *Przypisy tłumacza*. Wrocław—Kraków, Księgarnia Akademicka, s. 7—19.
- Skwarczyńska S., 1954: *Schemat konstrukcyjny dzieła literackiego z aspektu kompozycji*. W: S. Skwarczyńska: *Wstęp do nauki o literaturze*. T. 1, cz. 3. Warszawa, Pax.
- Słomak I., 2017: *Ἀνθολογία w czasach antycznych i późniejsza recepcja pojęcia: europejskie anthologiae nowożytnie (rekonesans)*. W: M. Kokoszka, B. Szałasta-Rogowska, red.: *Antologia literacka. Przemiany, ekspansja i perspektywy gatunku*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 34—49.
- Smulski J., 2017: *Antologia — ewolucja i dzisiejszy status gatunku. Kilka elementarnych oczywistości*. W: M. Kokoszka, B. Szałasta-Rogowska, red.: *Antologia literacka. Przemiany, ekspansja i perspektywy gatunku*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 16—17.
- Soliński W., 2012: *Parateksty przekładu literackiego a polikulturowość (zarys problematyki)*. W: W. Bolecki, E. Kraskowska, red.: *Kultura w stanie przekładu. Translatologia — komparatystyka — transkulturowość*. Warszawa, Wydawnictwo IBL PAN.
- Stradomski J., 2011: *O obecności i recepcji tekstów średniowiecznej literatury Słowian południowych w dawnej Rzeczypospolitej (uwagi o tekstach Jana Egzarchy Bułgarskiego w rękopisach cerkiewnych w Polsce)*. W: A.N. Naumow, S. Temčinas, red.: „Krakowsko-Wileńskie Studia Sławistyczne”, t. 6 (*Piśmiennictwo cerkiewnosłowiańskie i sztuka cerkiewna w kulturze Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony Polskiej*). Kraków, Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 137—161.
- Tatarkiewicz W., 1980: *Przedmowa*. W: I. Wojnar, red.: *Antologia współczesnej estetyki francuskiej*. Warszawa, PWN.
- Tokarz B., 2010: *Spotkania. Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Urbanek D., 2006: *Egzystencjalne problemy tłumaczenia a ideologizacja postawy tłumaczy*. W: P. Fast, P. Janikowski, red.: *Dialog czy nieporozumienie? (z zagadnień krytyki przekładu)*. Katowice—Warszawa—Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, s. 21—36.
- Venuti L., 1995: *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London—New York, Routledge.
- Venuti L., 1999: *The Scandals of Translation*. London, Routledge.
- Zarycki T., 2007: *Interdyscyplinarny model stosunków centro-peryferyjnych. Propozycje teoretyczne*. „Studia Regionalne i Lokalne”, 27, nr 1, s. 5—26.

Изабела Лис-Вјелгош

Периферијско присуство

Проблем рецепције старе српске књижевности у Пољској

РЕЗИМЕ | У чланку се разматра проблем пољског превода српских средовековних књижевних дела, испољавају се стратегије и механизми рецепције стваралаштва православних Словена балканског простора, тј. текста који су постали у оквиру тзв. *Slaviae Orthodoxae* и које су са пољском преводом ушле у оквир тзв. *Slaviae Latinae*. У чланку пре свега се разматра суштина и функција превода, питање присуства и одсуства преведене — изворне књижевности у области друге — одредишне културе, а такође облик (жанр/врста) њеног постојања у читалачком оптицају. Проблем рецепције старе српске књижевности у пољском преводу огледа се у неколико могућих перспектива, на неким нивоима и стазама његовог читања, углавном у аспекту периферије и генологије. У односу на периферијско присуство излаже се својеврсна асиметрија корпуса преведених књижевности, очигледна доминација тзв. великих књижевности и маргинализација тзв. малих књижевности; показује се и место преведене — изворне (старе српске, цркенословенске) књижевности у области одредишне (пољске) културе, њена локација у конкретном полисистему. Међутим у генолошкој оптици истиче се посебан облик присуства пољских превода српских средњовековних дела, својеврсна стратегија представљања која је антолошка збирка као веома важна платформа за упознавање са изворном књижевношћу. У заључку експонира се фактично стање присуства, знања и тражње на пољском читалачком тржишту ове баш конкретне јужнословенске књижевности.

КЉУЧНЕ РЕЧИ | проблем превода, рецепција, пољски преводи, православни Словени, стара српска књижевност, *Slaviae Orthodoxae*, *Slaviae Latinae*, периферија, генологија

Izabela Lis-Wielgosz

Peripheral Presence

A Problem of Reception of the Old Serbian Literature in Poland

SUMMARY | In the article, a problem of translation of the old Serbian literary texts into Polish is discussed together with the basic mechanisms of the reception process of creativity revealed by the Orthodox Slavs from the Balkan region, that is, in other words, the works arisen in the circle of the *Slaviae Orthodoxae* and their presence in the Polish culture's space which belonged to the circle of the *Slaviae Latinae*. The considerations regard the essence and function of translation, presence and absence of translated literature — its initial version in the target space, and their foundation is located in the collections of translations existing in the Polish reading circuit. The issue of the presence or position of the old South Slavonic literatures, namely, the old Serbian texts in their Polish translation, is featured in several possible perspectives. The problem is exposed in the aspect of these texts' peripheral character and literary genetics. By dint of the first reference, a phenomenon of asymmetry in the realm of translated literatures is emphasized, which results from the domination of the so-called world literatures and

the marginalization of the so-called small literatures along with the translated literary texts' place — their initial (Old Church Slavonic) status from the view-point of the target (Polish) culture's space, and their situation in this specific polysystem. The genetic studies' path, however, is used in order to expose a form of the translated literature's presence (old Serbian texts in their Polish translation), and to indicate the strategy of its introduction, namely, anthology as a supporting platform of the initial (source) literature in the space of the target culture together with its presentation, dialogical, and intercultural function derived from the authorized genre. In the article's conclusion, the author accentuates the fact that the collections or individual publications of the old Serbian works, omitting various values of the particular projects and realizations, exist in the Polish reading circuit in order to reflect largely their presence status, knowledge, and need for those concrete South Slavonic literature.

KEYWORDS | problem of translation, reception process, Polish translation, Orthodox Slavs, old Serbian literature, circle of the *Slaviae Orthodoxae*, circle of the *Slaviae Latinae*, peripheral character, literary genetics

IZABELA LIS-WIELGOSZ | dr hab., prof. UAM w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; serbistka, paleoslawistka, mediewistka, badaczka literatury i kultury cerkiewnosłowiańskiej. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się na przekładzie literackim, zwłaszcza na przekładzie dzieł cerkiewnosłowiańskich na język polski, ale też na przekładzie słowiańskich tekstów nowożytnych. Autorka książek i artykułów naukowych poświęconych średniowiecznemu piśmiennictwu kręgu *Slaviae Orthodoxae*. Opublikowała m.in.: *Śmierć w literaturze staroserbskiej (XII—XIV w.)* (2003); *Święci w kulturze duchowej i ideologii Słowian prawosławnych w średniowieczu do XV w.* (2005); *O trwałości znaczeń. Siedemnastowieczna literatura serbska w służbie tradycji* (2013).